

УДК 930.25(477)«1941/1945»

Н. В. ГРИГОРЧУК*

СТВОРЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ І СОЦІАЛІСТИЧНОГО БУДІВНИЦТВА УРСР

Публікуються документи, які висвітлюють початковий етап становлення Центрального державного архіву Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР (нині – ЦДАВО України), що збігся з подіями Другої світової війни. З метою цілісного дослідження історії установи значну увагу приділено діяльності у воєнні роки її попередників – Центрального державного історичного архіву, Центрального архіву революції, Центрального архіву праці.

Ключові слова: архівні установи; евакуація архівів; реєвакуація; Центральный державный архив Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР; ЦДАЖР УРСР; Златоуст; Київ; Харків.

У березні 1941 р. Рада Народних Комісарів (РНК) СРСР затвердила “Положення про Державний архівний фонд Союзу РСР та мережу державних архівів СРСР”, яким визнавалася єдність ДАФ СРСР, вносилися істотні зміни до мережі державних архівів і визначення їх статусу¹. Наступного місяця Головне архівне управління Народного комісаріату внутрішніх справ (ГАУ НКВС) СРСР спеціальним обіжником зобов’язало народні комісаріати внутрішніх справ союзних республік провести реорганізацію мережі державних архівів. Тоді ж НКВС СРСР затвердив типові положення про архівні відділи НКВС республік та УНКВС областей, центральні республіканські державні архіви Жовтневої революції і соціалістичного будівництва, центральні республіканські, крайові та обласні державні архіви².

24 червня 1941 р. вийшов наказ НКВС УРСР про реорганізацію центральних державних архівів. Серед новостворених архівів був Центральный державный архив Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР (ЦДАЖР УРСР), який організовувався в м. Києві. В свою чергу, Центральный державный історичний архів у м. Харкові реорганізовувався у Філію ЦДАЖР, і до нього передавалися документи установ республіканського значення ліквідованого цим наказом Центрального архіву праці в м. Харкові³. Нова мережа й нові назви держархівів набували юридичної сили з 1 липня 1941 р.⁴ Однак уже розпоча-

* Григорчук Наталія Володимирівна – завідувач сектору публікації документів відділу використання інформації документів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

лися військові дії на території УРСР. У зазначений строк реорганізація не відбулася⁵ й ЦДАЖР УРСР так і не був створений.

Між тим, у м. Харкові тривала робота архівних установ, документи яких збиралися об'єднати в ЦДАЖР УРСР. У місті було оголошено воєнний стан. Тому відбулися зміни, що торкнулися всіх напрямів діяльності харківських архівів. У перші дні війни, насамперед, було створено групи самозахисту, сформовано санітарні команди, прибрано підвали для бомбосховищ, встановлено добове чергування співробітників⁶, згруповано матеріали в архівосховищах для створення запасної вільної площі тощо⁷. З липня 1941 р. почали роботу експертні комісії⁸, які працювали відповідно до інструкції ГАУ НКВС СРСР про порядок розвантаження від матеріалів, що не підлягають зберіганню в архівах установ, розташованих на території, де оголошено воєнний стан⁹. Наприкінці серпня 1941 р., у зв'язку з воєнною обстановкою, припинився й допуск відвідувачів до читальних залів держархівів. Робота з їхніми документами дозволялася тільки представникам партійних органів, воєнного командування, органів НКВС, судово-слідчих органів, органів прокурорського нагляду і співробітникам архівних органів, які працювали за планами, затвердженими архівними відділами НКВС-УНКВС¹⁰. У середині серпня почалися масові нальоти німецької авіації на Харків, тож постало питання про евакуацію документів харківських архівів і вдруге – київських архівів¹¹. Уже наприкінці серпня 1941 р. були підготовлені для відправлення всі секретні й оборонного значення документи¹².

У серпні й вересні 1941 р., як свідчать накази по Центральному державному історичному архіву з особового складу (наказів по Центральному архіву революції та Центральному архіву праці не виявлено – *Н. Г.*), архівних працівників відряджали на фортифікаційні та інші роботи, пов'язані з обороною м. Харкова¹³. До того ж, з 7 до 25 серпня 1941 р. деякі працівники були відряджені на сільськогосподарські роботи в Ізюмський район Харківської області¹⁴. У середині вересня та на початку жовтня 1941 р. відбулися звільнення працівників як за скороченням штату, так і за власним бажанням. 27 вересня 1941 р. по Центральному державному історичному архіву вийшов наказ про вибуття 7 співробітників до м. Златоуста (РРФСР) за новим місцем перебування архіву з 28 вересня 1941 р.¹⁵ Серед останніх наказів Центрального державного історичного архіву – накази про скорочення штату № 115 і № 116 від 2 жовтня 1941 р. Відповідно до них, з 3 жовтня 1941 р. звільнялося 6 працівників цього архіву та 10 працівників Центрального архіву революції та Центрального архіву праці¹⁶. А 15 жовтня 1941 р. вийшов останній наказ (№ 118) за час діяльності архіву в Харкові, в якому йшлося про вибуття начальника Центрального державного істо-

ричного архіву І. П. Олійника, помічника начальника з господарської частини та водія до м. Златоуста для продовження роботи¹⁷.

Таким чином, Центральний державний історичний архів у м. Харкові, Центральний архів революції у м. Харкові, Центральний архів праці в м. Харкові евакуювали з України до м. Златоуста і сконцентрували в одному місці. Туди ж евакуювали документи Центрального архіву давніх актів, київських і харківських облдержархівів і воєнних архівів, Центрального державного архіву фоно-фото-кінодокументів у м. Києві та незначну частину документів Львівського облдержархіву¹⁸. До Златоуста переїхало й Архівне управління НКВС УРСР¹⁹.

24 жовтня 1941 р. Харків окупували нацистські війська. Вже в листопаді 1941 р. на базі колишніх харківських архівів нацисти створили Харківський історичний архів. Ситуацію, що склалася з архівами Харкова після залишення міста радянськими військами, докладно описав директор новоствореного архіву Є. А. Одрин в доповідній записці, підготовленій ним 5 грудня 1941 р. для німецького архівіста доктора Георга Вінтера. Зокрема, в цій записці про Центральний державний історичний архів вказувалося, що документи таємного відділу, а це – документи громадянської війни за 1917–1921 рр. та таємні справи центральних українських урядових установ за 1917–1935 рр., були вивезені повністю, а із загального відділу, що зберігав фонди українських урядових установ (ВУЦВК, Раднаркому, наркоматів, трестів, військових частин, видавництв тощо за період з 1920 р. до 1935–1938 рр.), цінні в історичному і науково-практичному значенні документи. Є. А. Одрин зазначав: “Вивезено найбільш цінні частини фондів, а “Архів революції” – цілком; вивезено, знищено або заховано майже всі описи, топографічні покажчики, справи фондів, книги фондів, всі довідкові й облікові матеріали по історії й про стан фондів і т. д.”. Далі повідомлялося й про вивезення всіх документів відділу таємних фондів Центрального архіву праці, де зосереджувалося таємне листування центральних і місцевих профспілкових організацій, Народного комісаріату праці, Народного комісаріату соцзабезпечення та ін.²⁰

Місто Златоуст – одне із високогірних міст Уралу, розташоване в гірничо-лісовій частині Челябінської області, в долині річки Ай. Загалом, у роки Другої світової війни туди було евакуйовано обладнання й спеціалісти більше двадцяти підприємств Радянського союзу²¹. До Златоуста ешелон з Харкова прибув залізницею 15 жовтня 1941 р. Ним було доставлено 23 вагони архівних документів²². Групу істориків-архівістів, які евакуювалися до Златоуста, очолював начальник Архівного управління УРСР М. Г. Шклярів²³. Зокрема, в листі до начальника ГАУ НКВС СРСР про евакуацію він писав, що завантаження документів як у Харкові, так і особливо розвантаження у Златоусті, проходили у ви-

ключно важких умовах і більшою мірою проводилися самими співробітниками, які працювали по 16–18 годин на добу²⁴.

Евакуйовані документи розмістили в окремій кам'яній триповерховій будівлі, що раніше належала Краєзнавчому музею. Вона була оснащена електричним освітленням, опалювальною водяною і водопровідною системами, проте потребувала деякого ремонту²⁵. Приміщення площею 800 м² повністю було заповнено евакуйованими документами²⁶.

Фонди Центрального архіву праці розмістили на першому поверсі. Для зберігання найбільш важливих фондів секретного і загального відділів Центрального державного історичного архіву і Центрального архіву революції був відведений великий зал на другому поверсі. Там же й розмістили документи відділу друкованих фондів, а згодом і відділу фондів Вітчизняної війни²⁷.

Робота центральних архівів у 1942 р. у Златоусті проводилася відповідно до затвердженого плану (крім річного плану були й квартальні)²⁸. Управління державними архівами (УДА) НКВС УРСР забезпечило фінансування на утримання центральних і обласних державних архівів на 1942 р.²⁹ Загалом, штат центральних держархівів УРСР (у Златоусті) на 1942 р. був затверджений у складі 24 працівників, із них у наявності було 23, у т. ч. 7 осіб керівного складу, 11 наукових співробітників і 5 архівно-технічних працівників. 13 працівників мали вищу освіту, 6 – середню та 4 – нижчу. Серед співробітників управління і центральних державних архівів УРСР не було жодного фахівця, який би закінчив Московський історико-архівний інститут, 5 співробітників закінчили Харківську історико-архівну аспірантуру при Архівному управлінні НКВС УРСР³⁰. У Центральному державному історичному архіві протягом 1942 р. працювало 15–20 співробітників, із них – 8 кадрових керівних і наукових співробітників, а інші були тимчасово відряджені з інших архівів³¹; у Центральному архіві революції у цей період працювало 7–8 співробітників, із них кадрових – 5 осіб, а інші – тимчасово відряджені³². Загалом же, робота УДА НКВС УРСР з кадрами піддавалася критиці з боку УДА НКВС СРСР. У вересні 1942 р. у листі про встановлені недоліки в роботі управління, підписаному начальником УДА НКВС СРСР Й. І. Нікітінським, йшлося як про недостатній рівень проведення евакуації, так і про невжиття заходів зі встановлення місцезнаходження й повернення на роботу керівних і наукових працівників архівних органів України, “розгублених” у період евакуації³³.

16 лютого 1942 р. НКВС УРСР затвердив обіжник “Про виявлення, концентрацію і охорону документальних матеріалів Вітчизняної війни радянського народу проти фашистських загарбників”, відповідно до якого на архівні органи НКВС УРСР покладалося виявлення, концентрація і охорона документів періоду війни. Йшлося про документи

гестапо, старост, комендатур (діловодні й друковані матеріали – газети, листівки, брошури, накази, відозви, оголошення тощо), а також документи більшовицьких організацій і партизанських загонів, створених у процесі їхньої діяльності на тимчасово окупованій території³⁴. Тож, починаючи з 2-го кварталу 1942 р., до Центрального державного історичного архіву почали надходити документи Великої вітчизняної війни, зібрані в Україні групою співробітників УДА НКВС УРСР³⁵.

Стан і умови зберігання евакуйованих документів періодично перевірялися. Ця робота в практику архівів була введена обіжним листом УДА НКВС СРСР з травня 1942 р. При цьому керувалися короткою інструкцією про розміщення, зберігання документів і порядок утримання архівосховищ у воєнний час. Про проведені перевірки складалися доповідні записки та акти, що подавалися до УДА НКВС СРСР³⁶.

Щоб забезпечити належне зберігання документів Великої Вітчизняної війни, в серпні 1942 р. у Златоусті оснастили спеціальну кімнату. Газети, листівки, брошури, плакати були розміщені на стелажах у папках і коробках. Найбільш важливі та секретні документи (ворожі листівки, плакати, листи солдат тощо), зберігалися в цій же кімнаті в залізному ящику, що опечатувався сургучною печаткою. Кімната закривалася на замок і опечатувалася³⁷. Широко була організована робота щодо секретних фондів – брався на облік “контрреволюційний елемент” та складалися списки-довідники³⁸.

У 1942 р. архіви зводили відомості про евакуйовані документи³⁹, проте облік евакуйованих документів архівів наркоматів, центральних і обласних установ УРСР не вівся, і ця робота станом на серпень 1942 р. у Златоусті ще не була розпочата⁴⁰.

З метою пропаганди керівники й наукові співробітники писали статті для місцевої преси⁴¹. У читальних залах держархівів продовжував діяти порядок допуску у воєнний час. Але вже до роботи з документами допускалися дослідники, які мали завдання й офіційні направлення від наукових установ, вищих навчальних закладів і органів друку з обов’язковим зазначенням теми роботи. Начальниками державних архівів встановлювався найсуворіший контроль за використанням документів, що видавалися дослідникам. Зняття і видавання копій з документів держархівів суворо контролювалися начальником відділу і перевірялися особисто начальником відповідного архіву⁴².

У червні 1943 р. комісія УДА НКВС УРСР провела черговий перегляд стану збереження документів центральних і обласних архівів НКВС УРСР, евакуйованих до Златоуста. При перегляді виявлено такі недоліки, як-от: підвищена вологість; схильність до зараження пліснявою документів, що зберігалися у зв’язках; відсутність доступу сухого і теплого повітря; недоступність для використання документів, укладених великими штабелями⁴³.

23 серпня 1943 р. був остаточно визволений Харків. Згодом, у доповіді про роботу Філії ЦДАЖР УРСР його начальник Л. В. Гусева зазначила, що в перші дні визволення перед установою стояло завдання сконцентрувати по м. Харкову та з районів Харківської області нацистські документи. Ця робота проводилася спільними силами працівників архіву, УДА НКВС УРСР і Державного архіву Харківської області⁴⁴.

6 листопада 1943 р. був звільнений Київ. УДА НКВС УРСР вже того ж місяця переїхало до Києва⁴⁵. Не зволікаючи, народний комісар внутрішніх справ УРСР В. С. Рясний звернувся з листом до Голови РНК УРСР Л. Р. Корнійця про передавання та закріплення митрополічного будинку, розташованого на території Софійського заповідника (м. Київ, вул. Короленка, 24) за ЦДАЖР УРСР, що організовувався в м. Києві. В листі вказувалося, що потрібно виділити приміщення, яке б відповідало як завданню зберігання документів, що мають виключно наукове і політичне значення, так і загальному характеру створюваного архіву, як одного із значних науково-дослідних установ УРСР⁴⁶.

1 грудня 1943 р. вийшов наказ НКВС УРСР про реорганізацію державних архівів УРСР на виконання постанови РНК СРСР від 29 березня 1941 р. про затвердження “Положення про Державний архівний фонд СРСР і мережі державних архівів” і наказу НКВС СРСР від 7 квітня 1941 р. Згідно з наказом в Україні було організовано низку центральних архівів, серед них – ЦДАЖР УРСР в м. Києві та Філія ЦДАЖР у м. Харкові. Одночасно з цим були ліквідовані: Центральний державний історичний архів у м. Харкові (документи увійшли до складу створеної Філії архіву в м. Харкові); Центральний архів революції у м. Харкові (документи увійшли до складу Центрального державного історичного архіву в м. Києві); Центральний архів праці в м. Харкові (документи увійшли до Філії ЦДАЖР УРСР у м. Харкові) та ін.⁴⁷

Новостворений архів очолив О. Т. Юрченко, який до цього був начальником науково-методичного та завідувачем науково-видавничого відділів АУ НКВС УРСР. Начальником Філії ЦДАЖР УРСР у м. Харкові призначили Л. В. Гусеву, колишнього директора Центрального архіву праці.

Фактично архів розпочав свою діяльність у Києві ще в двадцятих числах листопада 1943 р. У той час збирали й обробляли нацистські документи. Велику кількість документів було відібрано з паперового сміття, зібраного в різних приміщеннях, що їх займали нацистські установи. Звезені до архіву документи в більшості були розрізненими і лише в окремих випадках – більш чи менш організованими одиницями зберігання (справи, папки)⁴⁸. В першу чергу, для оперативно-чекістського використання розробляли документи каральних органів окупантів, міських, районних і сільських управ, сільгоспкомендатур, бірж праці, шахт, заводів, домоуправлінь, фінансових установ. Ця робота велася

до 20 листопада 1943 р. у Київському відділі держархівів, потім всі документи Великої Вітчизняної війни були передані до ЦДАЖР УРСР⁴⁹.

У Златоусті також продовжувала працювати група евакуації архівів УДА НКВС УРСР з 6 осіб під керівництвом Е. А. Черкаської. Спираючись на досвід, отриманий при відправленні перших двох вагонів з архівними документами, в доповідній записці Е. А. Черкаська повідомила УДА НКВС УРСР про труднощі, що виникли при підготовці документів до реєвакуації, а саме: складно було отримати вагони, автотранспорт, пальне, не вистачало пакувальних матеріалів⁵⁰. З одного боку, згідно з розпорядженням заст. народного комісара внутрішніх справ СРСР С. Н. Круглова, НКВС УРСР мав у найкоротший термін реєвакувати документи з тилу у відповідні державні архіви України, з іншого – вагони для реєвакуації документів надавалися частинами⁵¹.

Якщо станом на 10 травня 1944 р. у ЦДАЖР УРСР працювало 18 співробітників⁵², то на 20 вересня 1944 р. – 29⁵³. У цей період було проведено значну роботу з впорядкування документів та використання їх для оперативно-чекістських, наукових, воєнних і народногосподарських цілей. У той же час архів працював над визначенням свого профільного складу⁵⁴.

Положення про ЦДАЖР УРСР затверджено народним комісаром внутрішніх справ УРСР В. С. Рясним 30 вересня 1944 р. Архів та його філія безпосередньо підпорядковувалися УДА НКВС УРСР. Філія архіву, яка знаходилася в м. Харкові, діяла на правах окремого архіву і ЦДАЖР УРСР підпорядковувалася лише в своїй науково-дослідній роботі⁵⁵. Відповідно до положення, архів мав у своїй структурі: відділ загальних фондів, відділ секретних фондів, відділ фондів Великої Вітчизняної війни, відділ науково-довідкової літератури, науково-публікаційний відділ, читальний зал, господарську частину⁵⁶.

Питання щодо приміщення так і не вирішилося. Митрополичий будинок передали українській філії Всесоюзної архітектурної академії. Документи архіву тимчасово розміщувалися в приміщенні, яке після війни було відведене для Центрального історичного архіву. Значна кількість документів зберігалася в стосах у коридорах сховища, оскільки 3-х кімнат не вистачало для зберігання всіх документів. Більше того, архів не мав приміщення, щоб прийняти, розібрати та розмістити друковані фонди, які тимчасово зберігалися в бібліотеці Центрального історичного архіву⁵⁷.

Влітку 1945 р. через відсутність приміщення для архіву постало питання про його переведення з м. Києва до м. Харкова в приміщення своєї філії⁵⁸. Тож, згідно з наказом НКВС УРСР від 22 вересня 1945 р., з 1-го жовтня 1945 р., до спорудження в м. Києві приміщення для центральних державних архівів УРСР, ЦДАЖР УРСР було переведено до м. Харкова⁵⁹.

Публікація складається з 10 документів, що зберігаються в ЦДАВО України, у фондах: 2 – Кабінет Міністрів України (м. Харків, Київ) та 14 – Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР (м. Київ). Хронологічно документи охоплюють 1941–1944 рр., окремі з них свого часу мали гриф “цілком таємно”. Основу публікації становлять накази про створення ЦДАЖР УРСР (документи № 1, 8). Також представлено листування, що розкриває організацію евакуації та реєвакуації не лише харківських архівів – Центрального державного історичного архіву, Центрального архіву праці, що згодом стали базою для ЦДАЖР УРСР, а й окремі аспекти діяльності АУ НКВС УРСР–УДА НКВС УРСР та низки інших архівних установ України в роки Другої світової війни.

Тексти документів публікуємо без скорочень, мовою оригіналу зі збереженням стилістичних та орфографічних особливостей. Разом із тим, без застереження виправлені явні помилки і описки; відсутні знаки пунктуації проставлені таким чином, щоб вони не спотворювали зміст документа; пропущені слова, прийменники і сполучники, авторські скорочення, відновлені упорядником, взяті у квадратні дужки; власноручні підписи на документах у публікації подані курсивом.

Місце і час створення документів визначені за їхнім змістом і авторським датуванням. Незалежно від наявності у документі авторської дати, вказівку упорядника на час і місце створення документа подано над авторським текстом праворуч. Місце створення документа, якщо його встановлено за змістом, зазначено у квадратних дужках.

Документи розміщені у хронологічній послідовності. Публікація супроводжується коментарями.

¹ Нариси історії архівної справи в Україні: навч. посіб./Держкомархів України, Укр. наук.-дослід. ін.-т архів. справи та документознавства; за заг. ред. Ірини Матяш та Катерини Климової. Київ: Вид. дім “Киево-Могилянська академія”, 2002. С. 443.

² Митюков О. Г. Радянське архівне будівництво на Україні/Голов. архів. упр. при Раді Міністрів УРСР. Київ : Наук. думка, 1975. С. 132.

³ ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 14. Оп. 1. Спр. 2118. Арк. 15–15зв.

⁴ Крайская З. В. Организация архивного дела в СССР. Москва: Экономика, 1980. С. 28.

⁵ Нариси історії архівної справи в Україні ... С. 444.

⁶ ЦДАВО України. Ф. 3355. Оп. 2. Спр. 44. Арк. 22зв.–23зв.

⁷ Там само. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 2132. Арк. 6.

⁸ Там само. Ф. 3355. Оп. 2. Спр. 44. Арк. 30.

⁹ Там само. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 2128. Арк. 14–14зв.

¹⁰ Там само. Арк. 18.

¹¹ Гудзенко П. Історики-архівісти України у дні Великої Вітчизняної війни//Наук.-інформ. бюлетень Архівного управління УРСР. 1958. № 2. С. 31.

- ¹² ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 2314. Арк. 74.
- ¹³ Там само. Ф. 3355. Оп. 2. Спр. 44. Арк. 34зв.–36зв.
- ¹⁴ Там само. Арк. 32.
- ¹⁵ Там само. Арк. 41.
- ¹⁶ Там само. Арк. 42–43.
- ¹⁷ Там само. Арк. 44.
- ¹⁸ Там само. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 2313. Арк. 83.
- ¹⁹ *Мітюков О. Г.* Зазнач. твір. С. 136.
- ²⁰ ЦДАВО України. ф. 3206. Оп. 5. Спр. 2. Арк. 316, 320–321, 326.
- ²¹ Златоуст [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.//ru.wikipedia.org/wiki/Златоуст>.
- ²² ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 2315. Арк. 1.
- ²³ *Гудзенко П.* Зазнач. твір. С. 31.
- ²⁴ ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 2315. Арк. 3.
- ²⁵ Там само. Арк. 1.
- ²⁶ Там само. Спр. 2313. Арк. 83.
- ²⁷ Там само. Спр. 2351. Арк. 16.
- ²⁸ Там само. Арк. 20зв.
- ²⁹ Там само. Арк. 25зв.
- ³⁰ Там само, Арк. 20.
- ³¹ Там само. Спр. 2342. Арк. 16.
- ³² Там само. Арк. 75.
- ³³ Там само. Спр. 2313. Арк. 97–97 зв.
- ³⁴ Там само. Спр. 2381. Арк. 1–2.
- ³⁵ Там само. Спр. 2342. Арк. 18.
- ³⁶ Там само. Спр. 2313. Арк. 35–35зв., 43.
- ³⁷ Там само. Спр. 2351. Арк. 27.
- ³⁸ Там само. Арк. 23зв.
- ³⁹ Там само. Спр. 2324.
- ⁴⁰ Там само. Спр. 2351. Арк. 25.
- ⁴¹ Там само. Арк. 24зв.
- ⁴² Там само. Спр. 2336. Арк. 9.
- ⁴³ Там само. Спр. 2351. Арк. 5–7.
- ⁴⁴ Там само. Ф. 4323. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 2–5.
- ⁴⁵ Там само. Ф. 14. Оп. 2. Спр. 6. Арк. 13.
- ⁴⁶ Там само. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 602. Арк. 66–67.
- ⁴⁷ Там само. Ф. 14. Оп. 7, Спр. 5. Арк. 19–21.
- ⁴⁸ Там само. Оп. 1. Спр. 2586. Арк. 3.
- ⁴⁹ Там само. Спр. 2450. Арк. 16.
- ⁵⁰ Там само. Спр. 2696. Арк. 1–2.
- ⁵¹ Там само. Спр. 2498. Арк. 17.
- ⁵² Там само. Спр. 2586. Арк. 3.
- ⁵³ Там само. Арк. 1.
- ⁵⁴ Там само. Арк. 4.
- ⁵⁵ Там само. Спр. 2561. Арк. 1.
- ⁵⁶ Там само. Арк. 3.
- ⁵⁷ Там само. Спр. 2586. Арк. 4.
- ⁵⁸ Там само. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 59.
- ⁵⁹ Там само. Спр. 4. Арк. 2.

№ 1
Наказ
Народного комісара внутрішніх справ УРСР
про реорганізацію центральних державних архівів

24 червня 1941 р., м. Київ

Приказ
Народного комиссара внутренних дел УССР за 1941 год

Содержание: О реорганизации центральных государственных архивов.
№ 205
24 июня 1941 г.

гор. Киев

В соответствии с постановлением СНК Союза ССР № 723 от 29 марта 1941 г. “Об утверждении положения о Государственном Архивном Фонде Союза ССР и сети Государственных архивов СССР” и приказа НКВД СССР № 310 от 7-го апреля 1941 года.

Приказываю:

1. К 1 июля 1941 года организовать в гор. Киеве:
 - а) Центральный государственный архив Октябрьской революции и социалистического строительства.
 - б) Центральный государственный исторический архив.
2. Центральный государственный исторический архив в гор. Харькове реорганизовать в филиал Центрального государственного архива Октябрьской революции и социалистического строительства.
3. Центральные архивы древних актов в г. Львове и Харькове реорганизовать в филиал Центрального государственного исторического архива с местонахождением соответственно в гор. Львове и Харькове.
4. Центральный архив древних актов в гор. Киеве реорганизовать в Отдел древних актов Центрального государственного исторического архива.
5. Центральный архив революции в г. Харькове ликвидировать. Хранящиеся в нем документальные материалы, относящиеся к составу Государственного архивного фонда, передать Центральному государственному историческому архиву.
6. Центральный фото-кино архив в г. Киеве реорганизовать в Центральный государственный архив фоно-фото-кино-документов.
7. Центральный архив труда в г. Харькове ликвидировать. Хранящиеся в нем документальные материалы учреждений республиканского значения – Наркомтруда, ВЦСПС¹ и ЦК Союзов, относящиеся к составу Государственного архивного фонда, передать Филиалу Центрального государственного архива Октябрьской революции и социалистического строительства в г. Харькове. Архивные материалы местных органов труда и профсоюзных организаций передать соответствующим облгосархивам.
8. Киевский и Харьковский Военно-исторический архивы реорганизовать в отделы военных фондов соответственно Киевского и Харьковского обл. госархивов.

Народный комиссар внутренних дел УССР
ст. майор госбезопасности (Сергиенко)
Верно: Секретарь *Двоскина*

ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 2118. Арк. 15–15зв. Копія. Машинопис.

№ 2**Лист**

**заступника Народного комісара внутрішніх справ УРСР
М. Т. Ратушного до начальника ГАУ НКВС СРСР Й. І. Нікітінського
про організацію евакуації архівних документів із м. Харкова**

25 серпня 1941 р., м. Харків

Сов[ершенно] секретно
Начальнику Главного архивного
управления НКВД СССР
Майору госбезопасности
Тов. Никитинскому
г. Саратов, ул. Ленина, № 41

В связи с военным положением центральные гос[ударственные] архивы, обл[астные] архивы и Военно-исторический архив, находящиеся в г. Харькове, подготовили к отправке все секретные и оборонного значения документы.

В целях своевременной и планомерной эвакуации документальных материалов из г. Харькова, прошу срочно сообщить, в какой государственный архив следует их отправлять.

Одновременно прошу через НКПС Союза ССР² забронировать для отправки документальных материалов 15–20 крытых вагонов, ибо здесь на месте мы можем получить только открытые платформы, на которых отправлять оперативные документы в картонных и диктовых коробках совершенно невозможно.

Зам. Народного комиссара внутренних дел УССР
капитан госбезопасности
/Ратушный/

25/VIII-1941 г.
№ 2968/СВ
г. Харьков

Позначка: “Послано через Секретариат НКВД УССР”.

ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 2314. Арк. 74. Відпуск. Машинопис.

№ 3**Лист**

**заступника Народного комісара внутрішніх справ М. Т. Ратушного
до заступника Голови РНК УРСР В. Ф. Старченка про надання
АУ НКВС УРСР вагонів для евакуації документів**

18 вересня 1941 р., [м. Харків]

Сов[ершенно] секретно
Заместителю Председателя Совета
Народных Комиссаров УССР
тов. Старченко
гор. Харьков

В соответствии с распоряжением Центральной эвакуационной комиссии при СНК СССР, прошу Вас дать указание Начальнику Управления Южной железной дороги о предоставлении Архивному управлению НКВД УССР 25 крытых вагонов для эвакуации ценных документальных материалов центральных государственных архивов НКВД УССР.

Заместитель Народного комиссара
внутренних дел УССР *Ратушный*

ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 12. Спр. 156. Арк. 53. Оригінал. Машинопис.

№ 4

Лист

**начальника АУ НКВС УРСР М. Г. Шклярова
до начальника ГАУ НКВС СРСР Й. І. Нікітінського про евакуацію
архівних документів центральних державних архівів УРСР**

21 жовтня 1941 р., м. Златоуст

Сов[ершенно] секретно
Начальнику Главного архивного управления
НКВД СССР
майору госбезопасности
Лично тов. Никитинскому
г. Энгельс

В соответствии с Вашими указаниями и приказом НКВД СССР, нами 28 октября* эвакуированы основные важнейшие документы Киевского облгосархива и центральных государственных архивов, находящихся в г. Киеве, а также центральных государственных архивов УССР из г. Харькова и часть аппарата Архивного управления НКВД УССР.

Прибыли эшелоном в г. Златоуст 15 октября с. г. Всего в г. Златоуст доставлено 23 вагона архивных материалов, представляющих собой наиболее важные документы. Так эвакуированы целиком отделы секретных фондов всех госархивов. Материалы правительства УССР, Совнаркома, ВУЦИКа – вывезены полностью.

Также нами полностью и частично эвакуированы в зависимости от их ценности и важности материалы многих других фондов центральных и областных госархивов.

Все выявленные документы в количестве 19 вагонов перевезены в коробках, остальные материалы в ящиках.

Разгрузка архива из вагонов будет закончена 22–23 октября с. г.

Под хранилище выделено большое, светлое и чистое помещение, принадлежащее ранее музею, но требующее некоторого оборудования – необходимо навесить ставни, произвести ремонт центральной отопительной системы и пр.

В указанном помещении наряду с залами имеется несколько комнат, которые вполне могут быть использованы для работы научных и архивно-технических работников.

По окончании выгрузки всех материалов приступим к их упорядочению и разработке.

Вместе с материалами прибыли сотрудники госархивов и Архивного управления в количестве 33 человек и их членов семей 36 человек, всего 69

* Так у документі.

человек. Все прибывшие работники размещены в квартирах в самом городе, взяты на хлебное снабжение, прикреплены к магазинам “Спецторга” и к столовым.

Перед эвакуацией из города Харькова мною за подписью Зам[естителя] Наркома НКВД УССР были представлены для утверждения соответствующие материалы в СНК о финансировании эвакуированной части аппарата центральных госархивов и Архивного управления НКВД УССР, с общим количеством 52 человека.

Финансирование нас будет осуществляться так же, как и госархивов областей, находящихся в различных городах, т. е. посредством перевода наших сумм в Главное управление, откуда по нашему указанию Вашим распоряжением будут непосредственно перечисляться нам в Златоуст.

Возможно, для удобства финансирования целесообразнее будет иметь здесь свой счет.

Для руководства областями УССР и сокращенными аппаратом центральных госархивов УССР в Харькове оставлена часть аппарата Архивного управления вместе с моим заместителем тов. Гудзенко.

Предполагается при необходимости, [что] оставленная часть Архивного управления НКВД УССР переедет в г. Ворошиловград Ворошиловградской области УССР.

Точное количество фондов, их наименование и единиц хранения и ряд других данных мною Вам будет сообщено дополнительно.

Необходимо указать, что вагоны нам были предоставлены с невероятными трудностями, несмотря на все распоряжения СССР и УССР. Погрузка, как в Харькове, так и особенно выгрузка в г. Златоусте проходила в исключительно тяжелых условиях и в большей мере проводилась всеми нашими сотрудниками, работавшими по 16–18 ч. в сутки. Определенную трудность также создает отсутствие топлива, как для хранилища и рабочих комнат, так и для самих сотрудников, которое приходится заготавливать в зимних условиях.

Начальник Архивного управления НКВД УССР
лейтенант госбезопасности /Шкляр/

21 октября 1941 г.

г. Златоуст

ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 2315. Арк. 1–3. Відпуск. Машинопис.

№ 5

Доповідна записка

**начальника УДА НКВС УРСР М. Г. Шкляр/ова заступнику начальника
УДА НКВС СРСР Костомарову про стан зберігання документів
державних архівів НКВС УРСР, евакуйованих до м. Златоуст**

2 липня 1942 р., [м. Златоуст]

Зам[естителю] начальника Управления госархивами
НКВД Союза ССР
ст. лейтенанту госбезопасности
тов. Костомарову
г. Москва

2. VII-42

171-с/14

О состоянии хранения документальных материалов государственных архивов НКВД УССР, эвакуированных в г. Златоуст.

Докладная записка

В г. Златоуст эвакуированы материалы госархивов: Центрального исторического госархива, Центрального архива революции, Центрального архива труда, Центрального архива древних актов, Киевских и Харьковских облгосархивов и военных архивов, Центрального кинофотоархива и незначительная часть материалов Львовского облгосархива.

Материалы указанных архивов размещены в отдельном каменном 3-х этажном здании, вполне пригодном для этой цели, ранее принадлежащем городскому музею. Внутри здания имеется электрическое освещение, отопительная водяная и водопроводная системы.

Помещение до предела загружено материалами с соблюдением всех указанных Вами требований порядка и их хранения. Пораженных материалов вредителями нет. Материалы всех госархивов, за исключением киевских военного и облгосархива, хранятся в фанерных коробках, уложенных штабелями. Материалы Центрального гос. исторического архива и архива революции разобраны по фондам и уложены в порядке номеров коробок.

Материалы Киевского облгосархива и военного архива, прибывшие в Златоуст в деревянных ящиках, распакованы и связками уложены на стеллажи по фондам. Стеллажи построены из ящиков, в которых прибыли материалы. Ящики не разрушались, а только сняты крышки, уложены один на один и скреплены. Эти же ящики будут использованы для упаковки материалов при возвращении.

Основная масса документальных материалов, над которыми продолжается работа, уложена небольшими штабелями вверх по 5–7 рядов коробок. Все документы уложены при соблюдении правил размещения материалов, т. е. штабеля находятся на расстоянии 40–80 см. от наружных стен и труб водяного отопления, водоснабжения и канализации.

При распаковке материалов Киевского облгосархива обнаружено, что некоторые связки материалов при перевозке подмокли и подверглись порче. Эти материалы изъяты из общих фондов и размещены в отдельной комнате. Они реставрируются работником реставрационной мастерской Центрального архива революции.

В госархивах имеются назначенные приказом заведующие хранилищами. В соответствии установленной инструкции производится выдача и прием документальных материалов и порядок работы над ними в архиве.

Хранилища документальных материалов обеспечены противопожарным инвентарем, как-то: кирки, лопаты, ведра, топоры, ящики с песком и др., а также установлены бочки с водой. В помещении имеются 3 противопожарных крана. Огнетушителей нет и приобрести их в Златоусте не представляется возможным.

Из сотрудников архивов создано противопожарное звено, которое на случай возникновения пожара занимается тушением или локализацией его, постановкой работников для борьбы со стихией и эвакуацией материалов.

Помещение круглые сутки охраняется внутренней охраной. С 8.30 до 17 часов входным охранником, в остальное время ответственным дежурным и его помощником, ежедневно назначаемыми из сотрудников Управления и госархивов.

Окна первого этажа на ночь закрываются деревянными ставнями. Двери хранилищ в нерабочее время не опечатываются, так как дежурные в перерыве и после вечерней работы в ночное время систематически проверяют состояние хранилищ и всех комнат. Вместе с этим сообщаю, присланная Вами краткая инструкция была проработана на собрании сотрудников Управления и госархивов, на котором были учтены выявленные в процессе ее обсуждения некоторые недостатки и приняты были меры к их устранению.

Начальник Управления госархивами
НКВД УССР
лейтенант госбезопасности
/Шкляр/

ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 2313, арк. 83–85. Машинопис. Відпуск.

№ 6

Рапорт

**начальника Центрального архіву революції С. О. Розіна
про небезпеку масового зараження грибком
евакуйованих документів**

3 червня 1943 р., [м. Златоуст]

Вр[еменно] и[сполняющему] о[бязанности]
начальника Управления государственными архивами
НКВД УССР
тов. Юрченко

Рапорт

При просмотре состояния сохранности материалов хранилищ Центрального государственного архива революции, где хранятся фонды Киевского областного государственного архива (2-й этаж) и Харьковского областного государственного архива (1-й этаж), а также печатного фонда ЦГАР (1-й этаж), выявлено:

а) в фондах Киевского облгосархива, наиболее старых (охранка, ГЖУ), в связи с тем, что они при эвакуации подверглись порче (подмокли, заразились плесенью), появились на отдельных делах грибок и опасность более массового заражения грибком соседних дел и связок;

б) в связках Харьковского облгосархива и в печатных (газетных фондах ЦГАР) хранящихся на 1-м этаже, ввиду слабого проветривания помещения, отсутствия возможности создать нормальное проветривание и просушку дел, есть также опасность заражения их;

в) произведенная после разборки киевских фондов в 1942 г. увязка материалов в связки привела к тому, что по краям веревка врезается в материал и портит его, само нахождение материалов в связках не дает возможности проветривать их потому, что дела, прилегая друг к другу, мешают циркуляции чистого воздуха.

Все это ставит под угрозу заражения и серьезной порчи указанные материалы и вызывает необходимость принять срочные меры для предотвращения этого и улучшения хранения.

С этой целью я вынужден в 3-м квартале, кроме намеченных годовым планом задач возможного технического упорядочения киевских фондов, дополнительно провести просмотр и проверку всех указанных выше материалов, с целью отбора зараженных, предотвращения порчи и улучшения хранения этих материалов.

В связи с этим в план Центрального государственного архива революции на 3-й квартал я считаю необходимым внести также дополнительные внеплановые работы:

1) просмотреть все связки киевских фондов, провести проветривание и просушку всех дел этих фондов в помещении хранилища и на чердаке;

2) просмотреть связки фондов Харьковского областного госархива и печатный фонд ЦГАР. Просушить и проветрить эти материалы;

3) при просмотре киевских и харьковских фондов выделить все дела, которые заражены или находятся в опасности заразиться плесенью, грибами и т. п., обработать и обезвредить все нуждающиеся в этом материалы;

4) осуществить другой способ хранения материалов киевских фондов, организовав хранение не в связках, а в ячейках стеллажей;

5) провести в процессе этой работы все другие необходимые мероприятия по лучшему обеспечению хранения и сохранности этих ценнейших фондов.

Все эти мероприятия необходимо осуществить сверх плана и проведение их связано с выполнением некоторых задач дополнительного оборудования стеллажей и обеспечения охраны проветриваемых и просушиваемых материалов. Необходимо:

1) тов. Крендель на весь квартал переключить только на эту работу;

2) в помощь товарищ Крендель для этой работы дать еще одного человека для систематической непрерывной охраны просушиваемых материалов на чердаке и в хранилище;

3) оборудовать чердак для просушки материалов, для чего очистить его от хлама, настелить доски для раскладки дел, обеспечить запор дверей, окон, приспособить все для обеспечения охраны дел и сохранности их при сушке;

4) добыть на лесозаводе или в магазинах лесные отходы или ящики для оборудования ячеек на стеллажах, где хранятся киевские фонды;

5) приобрести не менее 3-х килограммов формалина для обработки дел.

Прошу Вас санкционировать эти мероприятия, как внеплановые, и оказать содействие в проведении необходимых работ по оборудованию и приобретению материалов, а также прикомандировать дополнительно на 3-й квартал одного работника ЦГАР, в том случае, если тов. Милославская будет продолжать спец[иальную] разработку в Центральном гос[ударственном] ист[орическом] архиве.

Я считал бы целесообразным (если это не сделано) дать директиву и провести подобную проверку состояния сохранности материалов и намечения мероприятий по улучшению хранения, по обработке по другим архивам и эвакогруппам, а также провести специальные инспекторские обследования этого вопроса по всем архивам и эвакогруппам силами специалистов.

Нач[альник] Центрального гос[ударственного]
архива революции *Розин*

9/VI-43 г.

№ 7

Лист

**Народного комісара внутрішніх справ УРСР В. С. Рясного
до Голови РНК УРСР Л. Р. Корнійця про передавання та закріплення
будинку митрополита за ЦДАЖР УРСР**

24 листопада 1943 р., м. Київ

Голові Ради Народних Комісарів Української РСР
тов. Корнійцю Л. Р.
м. Київ

Відповідно до постанови Ради Народних Комісарів Союзу РСР № 723 від 29. III. 1941 р. в м. Києві організується Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва.

В цьому архіві будуть зосереджені важливіші документальні матеріали по історії Української РСР, а саме:

документи вищих урядових установ – ЦВК, Верховної Ради, Раднаркому, всіх наркоматів та центральних установ і організацій УРСР;

матеріали періоду боротьби за перемогу Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни на Україні, тобто архівні фонди радянських революційних установ і організацій, а також документи контрреволюційних урядів, що діяли на Україні в 1917–1920 рр. (Центральної ради, Гетьманщини, Директорії УНР і інш.).

В Центральному архіві Жовтневої революції будуть зосереджені також всі документальні матеріали по історії Великої Вітчизняної війни радянського народу проти німецько-фашистських загарбників, в тому числі документи про звірства фашистів на Україні, для цього в складі архіву організовано Відділ фондів Великої Вітчизняної війни.

Для розміщення зазначених документальних матеріалів і розгортання роботи по використанню їх потрібне приміщення, яке б відповідало як завданням зберігання документів, що мають виключно наукове і політичне значення, так і загальному характеру утворюваного архіву, як одного із значних науково-дослідчих установ Української РСР.

Народний комісаріат внутрішніх справ УРСР вважає доцільним передати Центральному архіву Жовтневої революції і соціалістичного будівництва так званий “митрополітанський будинок”³, розташований в подвір’ї Софіївського заповідника (м. Київ, вул. Короленка, 24).

Цей будинок цілком відповідає вимогам збереження в ньому історичних документів – кам’яний, міцної кладки і з сводчатим перекриттям. Крім того, він розташований поруч з другим нашим будинком, в якому знаходиться Центральний державний історичний архів, – таким чином важливіші центральні державні архіви України будуть зосереджені в одному місці, що буде зручно для забезпечення їх охорони і для роботи в них дослідників.

Зараз цей будинок має зайняти бригада ПВО генерал-майора Василькова. Приміщення буде використано для влаштування в ньому гуртожитку та канцелярії. Таке використання цього будинку, що має значну художню цінність, як пам’ятник старовинної архітектури і входить до архітектурного ансамблю софіївського подвір’я – недоцільне.

Тому прошу передати та закріпити колишній митрополітанський будинок – (вул. Короленка, № 24) за Центральним архівом Жовтневої революції і соціалістичного будівництва.

Народний Комісар Внутрішніх справ
Української РСР *Рясний*

“24” листопада 1943 р.
№ 0267
м. Київ

ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 602. Арк. 66–67. Оригінал. Машинопис.

№ 8

Наказ

**Народного комісара внутрішніх справ УРСР про реорганізацію
державних архівів УРСР згідно з затвердженою РНК СРСР мережею**

1 грудня 1943 р., м. Київ

Приказ

Народного комиссара внутренних дел Украинской ССР за 1943 год.

Содержание:

О реорганизации государственных архивов Украинской ССР в соответствии с утвержденной СНК Союза ССР сетью.

№ 021

“1” декабря 1943 года

гор. Киев

Во исполнение постановления СНК Союза ССР от 29 марта 1941 года за № 723 об утверждении Положения о Государственном архивном фонде СССР и сети Государственных архивов и приказа Народного комиссара внутренних дел Союза ССР от 7 апреля 1941 г. за № 310.

Приказываю:

§ 1

Управлению Государственными архивами НКВД УССР организовать на Украине:

1. Центральный государственный архив Октябрьской революции и социалистического строительства в г. Киеве.
2. Филиал Центрального государственного архива Октябрьской революции и социалистического строительства в г. Харькове.
3. Центральный государственный исторический архив в г. Киеве.
4. Филиал Центрального государственного исторического архива в г. Харькове.
5. Филиал Центрального государственного исторического архива в г. Львове.
6. Центральный государственный архив фоно-фото-кинодокументов в г. Киеве.

§ 2

Ликвидировать существовавшие до настоящего времени следующие государственные архивы:

1. Центральный государственный исторический архив в г. Харькове, включив его документальные материалы в состав Филиала Центрального государственного архива Октябрьской революции и социалистического строительства – г. Харьков.

2. Центральный архив революции в г. Харькове, включив его документальные материалы в состав Центрального государственного исторического архива – г. Киев.

3. Центральный архив труда в г. Харькове, включив его документальные материалы в состав Филиала Центрального государственного архива Октябрьской революции и социалистического строительства – г. Харьков.

4. Центральный архив древних актов в г. Харькове, включив его документальные материалы в состав филиала Центрального государственного исторического архива – г. Харьков.

5. Центральный архив древних актов в г. Киеве, включив его документальные материалы в состав Центрального государственного исторического архива – г. Киев.

6. Центральный архив древних актов в г. Львове, включив его документальные материалы в состав филиала Центрального государственного исторического архива – г. Львов.

7. Центральный фото-кино архив в г. Киеве, включив его документальные материалы в состав Центрального государственного архива фоно-фото-кино документов в г. Киеве.

8. Киевский военный архив, включив его документальные материалы в состав Государственного архива Киевской области – г. Киев.

9. Харьковский военный архив, включив его документальные материалы в состав Государственного архива Харьковской области – г. Харьков.

§ 3

Управлению Госархивами и ОК НКВД УССР разработать структуру и штаты центральных архивов и представить мне на утверждение.

Народный комиссар внутренних дел УССР
Комиссар Государствен[ной] безопасности
/Рясной/

*Верно: Нач[альник] секретариата УГА НКВД УССР
Добровольская
Завірено печаткою УДА НКВС УРСР.*

ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 7. Спр. 5. Арк. 19-21. Завірена копія. Машинопис.

№ 9

Доповідна записка
начальника групи евакоархівів УДА НКВС УРСР у м. Златоуст
Е. А. Черкаської до в. о. начальника УДА НКВС УРСР П. П. Гудзенка
щодо організації реевакуації документів

18 квітня 1944 р., м. Златоуст

И[сполняющему] о[бязанности] начальника
Управления госархивами НКВД УССР
ст. лейтенанту госбезопасности
тов. Гудзенко
г. Киев

Докладная записка
к вопросу о реевакуации материалов эвакогруппы в г. Златоусте
на Украину

Ставлю Вас в известность, что подготовку материалов к реевакуации тормозит отсутствие указаний, какие именно материалы куда будут направлены (в какой город и в какой архив).

1. Для рационализации работы было бы целесообразно одновременно с разборкой штабелей, увязкой связок, коробок и газет раскладывать материал по архивам. Особенно это необходимо, учитывая маленький штат – 6 человек, колоссальный объем работы и ограниченность площади.

2. Отсутствие списков усложняет работу, так как придется возвращаться к повторной разборке штабелей и увязке коробок. Следует учесть, что много фондов периода гражданской войны сохранились в 1–2 делах и хранятся по несколько фондов в одной коробке, какие из них и куда будут направлены?

3. Осложняется также учет отправляемых материалов, который можно проводить одновременно с их подготовкой по каждому архиву в отдельности.

Как показал опыт отправки первых двух вагонов, городские организации не оказывали нам никакого содействия ни в приобретении упаковочных материалов, ни горючего и т. д. При последующей реевакуации уполномоченные Вами лица должны заручиться документами от партийных и советских организаций, от Наркомата на имя Горпаркома, Горотдела НКВД, Горисполкома и Военкома с просьбой оказать нам помощь в получении вагонов, автотранспорта, горючего и помощь людскую. В частности, об отпуске нам горючего нужно сейчас же хлопотать в ХОЗУ Челябинской области.

Помощь же людьми может оказать военное училище через военкома и учащиеся по мобилизации Горисполкома. Кроме этого, очень прошу В[ашей] помощи в приобретении упаковочных материалов, особенно шпагата, его здесь совершенно негде достать. Положение тяжелое еще и потому, что весь имеющийся шпагат, которым увязана незначительная часть связок и коробок, под тяжестью штабелей пришел в окончательную негодность, а также пришла в негодность значительная часть коробок, за счет чего увеличилось количество связок и выросла потребность в шпагате. Нам нужно 100 кг шпагата.

Нужны средства для проведения подготовительной работы, как-то:

- а) изготовление и починка ящиков;
- б) переноска ящиков и материалов к месту отгрузки;

в) упаковка ящиків и др. работа.

Вся эта работа под силу рабочим-мужчинам, зачислить же в штат архивно-технического работника не представляется возможным, ибо условия неподходящие, следовательно, всю эту работу можно проделать по договору с частными лицами. Также в момент погрузки необходимо пользоваться трудом частных лиц. При этом следует учесть, что простой вагонов обходится значительно дороже, чем оплата рабочим. Прошу Ваших указаний на этот счет.

Необходимо забронировать машину за нами, с тем, чтобы ее не мобилизовали на сельхозработы. Исключительно тяжелое положение без шофера, подыскать такового в условиях Златоуста невозможно. В момент реэвакуации придется прислать В[ашего]/шофера.

Что касается штата, то убедительно прошу до полной реэвакуации на Украину не вызывать никого из работников н[ашей]/группы.

Начальник группы эвакоархивов
УГА НКВД УССР в г. Златоусте *Черкасская*

“18” апреля 1944 г.

№ 75/12

г. Златоуст

Резолюція: “т. Павлюк. [...] ответ. 30/IV (Гудзенко)”.

ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 2696. Арк. 1-2. Оригінал. Машинопис.

№ 10

Лист

**заступника народного комісара внутрішніх справ УРСР Т. Кальненка
до начальника відділу залізничних і водних перевезень НКВС СРСР
Аркадьєва про надання додаткових вагонів
для реєвакуації архівних документів**

4 вересня 1944 р., м. Київ

Начальнику Отдела железнодорожных и водных
перевозок НКВД Союза ССР
Тов. Аркадьеву
г. Москва

По распоряжению Заместителя Народного Комиссара внутренних дел Союза СССР тов. Круглова С. Н., НКВД УССР должно в кратчайший срок реэвакуировать документальные материалы из тыла в соответствующие государственные архивы Украины.

Для реэвакуации документальных материалов из Златоуста Челябинской области я в своем письме от 24-го июля 1944 года № 6/1916/с просил 25 вагонов, дано же Вами разрешение только на 7 вагонов в течение сентября с. г. Это лишает нас возможности полностью вывезти указанные материалы, в которых Наркомат внутренних дел УССР имеет большую и неотложную потребность. Кроме того, дальнейшее нахождение этих материалов в Златоусте угрожает их целостности из-за отсутствия там необходимых условий хранения.

В силу приведенных причин реэвакуация документальных материалов из Златоуста является крайне срочной и должна быть полностью проведена обязательно в течение сентября месяца.

Исходя из этого, прошу дать дополнительные наряды на 18 вагонов в сентябре с. г., что позволит целиком вывезти материалы из Златоуста на Украину.

Заместитель Народного комиссара внутренних
дел УССР – полковник госбезопасности
/Кальненко/

4 сентября 1944 года
№ 6/2010/с
гор. Киев

ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 2498. Арк. 17. Машинопис. Оригінал.

¹ ВЦСПС – Всесоюзная центральная рада професійних спілок – центральний орган професійних спілок, що здійснював керівництво діяльністю всіх профспілкових організацій в Радянському Союзі з 1918 р. до 1990 р.

² НКПС Союза ССР – Народний комісаріат шляхів сполучення СРСР – державний орган, що управляв діяльністю залізничного та ін. видів транспорту в 1923–1946 рр.

³ “митрополітанський будинок” – Будинок митрополита – пам’ятка архітектури XVIII ст. Протягом 200 років був резиденцією київського митрополита. Сьогодні – музей у складі Національного заповідника “Софія Київська” за адресою: вул. Володимирська, 24, м. Київ.

There are published documents covering the initial phase of establishment of the Central State Archives of the October Revolution and Socialist Construction of the USSR (now – Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine), which coincided with the events of World War II. In order to study the history of institution the article focused on the activities of its predecessors – the Central State Historical Archives, the Central Archives of the Revolution, the Central Archives of Labor.

Key words: the archival institutions; the evacuation of archives; the back evacuation; the Central State Archives of the October Revolution and Socialist Construction of the USSR; Zlatoust City; Kyiv City; Kharkiv City.